

УДК 336.279:477

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

Хаджинова О.В., доц., к.е.н., доцент кафедри «Фінанси і кредит», ДВНЗ «ПДТУ», м.Маріуполь

Хаджинова О.В. Сучасні тенденції банкрутства підприємств в Україні

Стаття присвячена проблемам банкрутства господарюючих суб'єктів, питанням аналізу стану та особливостей банкрутства підприємств в Україні. Автором доведено, що основною причиною банкрутства вітчизняних підприємств є нездатність підприємств своєчасно виконувати свої фінансові зобов'язання. У статті визначено основні чинники порушення платоспроможності підприємств в умовах кризи. За даними Державного комітету статистики України здійснено статистичне дослідження стану дебіторської та кредиторської заборгованості вітчизняних підприємств. Результати аналізу свідчать про тривалу протягом багатьох років тенденцію перевищення кредиторської заборгованості над дебіторською, що порушує фінансову рівновагу на підприємствах, їх платоспроможність і викликає банкрутства суб'єктів господарювання. Виявлено основні тенденції банкрутства: скорочення числа банкрутств, скорочення числа фіктивних і навмисних банкрутств. Виявлено, що існуюча сьогодні процедура банкрутства є дорогою, тривалою і неефективною. Обґрунтовано необхідність скорочення витрат на ведення процедури банкрутства, зменшення термінів її проведення і підвищення відповідальності вітчизняних підприємств-боржників перед контрагентами, а також максимальне забезпечення реальної спрямованості на відновлення платоспроможності. Запропоновано заходи щодо вдосконалення процедури банкрутства підприємств, посиленню відповідальності сторін і врівноваження позицій боржника та кредитора, створенню механізму узгодження інтересів кредиторів і боржника.

Хаджинова Е.В. Современные тенденции банкротства предприятий в Украине.

Стаття посвящена проблемам банкротства хозяйствующих субъектов, вопросам анализа состояния и особенностей банкротства предприятий в Украине. Автором доказано, что основной причиной банкротства отечественных предприятий является неспособность предприятий своевременно выполнять свои финансовые обязательства. В статье определены основные факторы нарушения платежеспособности предприятий в условиях кризиса. По данным Государственного комитета статистики Украины произведено статистическое исследование состояния дебиторской и кредиторской задолженности отечественных предприятий. Результаты анализа свидетельствуют о сохраняющейся на протяжении многих лет тенденции превышения кредиторской задолженности над дебиторской, что нарушает финансовое равновесие на предприятиях, их платежеспособность и вызывает банкротства субъектов хозяйствования. Выявлены основные тенденции банкротства: сокращение числа банкротств, сокращение числа фиктивных и умышленных банкротств. Выявлено, что существующая сегодня процедура банкротства является дорогостоящей, продолжительной и неэффективной. Обоснована необходимость сокращения расходов на ведение процедуры банкротства, уменьшения сроков ее проведения и повышения ответственности отечественных предприятий-должников перед контрагентами, а также максимально обеспечить реальную направленность на восстановление платежеспособности. Предложены мероприятия по совершенствованию процедуры банкротства предприятий, усилению ответственности сторон и уравниванию позиций должника и кредитора, созданию механизма согласования интересов кредиторов и должника.

Khadzhyanova E. Current trends bankruptcy in Ukraine.

The article is devoted to the problems of the bankruptcy of economic entities, and on the analysis of the features of bankruptcy in Ukraine. The author has shown that the main cause of the bankruptcy of domestic enterprises is the inability of enterprises to meet their financial obligations. The paper identifies the key factors violations solvency of enterprises in crisis. According to the State Statistics Committee of Ukraine made a statistical study of the state of receivables and payables of domestic enterprises. The analysis shows continued for many years, the trend of exceeding payable over accounts receivable, which violates the financial equilibrium of the enterprises, their solvency and cause bankruptcy of economic entities. The main tendencies of bankruptcy: reducing the number of bankruptcies, reduced-schenie number of fictitious and fraudulent bankruptcy. It was revealed that the current bankruptcy is expensive, lengthy and inefficient. The necessity of reducing the cost of doing bankruptcy, reducing the time of its implementation and the responsibility of domestic enterprises indebted to contractors, as well as to ensure maximum recovery of the real focus on solvency. The measures to improve the procedure of bankruptcy of enterprises, enhance the responsibility of the parties and the balancing position of the debtor and the creditor, the creation of a mechanism for coordinating the interests of creditors and the debtor.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання практично всі підприємства відчувають проблеми, пов'язані з фінансовою кризою, яка порушила стабільність їхнього функціонування. Наслідками кризи в економіці країни стали інфляція, спад виробництва, платіжна криза, банкрутство та ін. Банкрутство суб'єктів господарювання пов'язано із втратою капіталів, скороченням виробничих потужностей і ліквідацією робочих місць, що породжує економічні та соціальні проблеми в суспільстві.

Ефективна система запобігання банкрутства вкрай важлива, особливо в часи економічної кризи, коли

суб'єкти господарювання стикаються з браком готівкових коштів, а значить, не можуть виконувати свої зобов'язання перед кредиторами. Чинне законодавство України у сфері банкрутства не забезпечує швидку і ефективну ліквідацію неплатоспроможних підприємств або реабілітацію потенційно платоспроможних підприємств. Враховуючи це для подальшого розвитку економіки України та прискорення її виводу з кризи необхідно реформувати діючу систему банкрутства, створити стимули для оздоровлення неплатоспроможних підприємств, посилити захист кредиторів та інвесторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми банкрутства та антикризового управління знайшли відображення в працях таких учених, як Бланк І.О., Василенко В.О., Копилюк О.І., Лігоненко Л.О., Терещенко О.О., Штангрет А.М. та ін. Досягнення у цій галузі науки є вагомими, але потребують подальшого вивчення чинники фінансової неспроможності і банкрутства підприємств України в умовах світової фінансової кризи. Основною метою є дослідження тенденцій банкрутства в Україні, поглиблення науково обґрунтування теоретичних та прикладних засад процедури банкрутства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Проблеми банкрутства підприємств в Україні є особливо актуальними в умовах економічної кризи. Продовж 2002-2011 років кількість банкрутств підприємств щорічно зростала. Найбільш активне зростання їхньої кількості відбулося в 2006 році. Впродовж 2007-2009 років кількість банкрутств зростала і досягла максимальної величини 15642 справи у 2009 році. Слід відзначити, що в 2010 році кількість збанкрутілих підприємств зменшилась до 14509 і така тенденція збереглась в 2011 році.

Більшість збанкрутілих підприємств належить до недержавної форми власності. Переважна кількість підприємств-банкрутів зазнає ліквідації. Так у продовж року ліквідується приблизно 500 підприємств, тоді як відновлення платоспроможності відбувається лише на 9-10 підприємствах. [5]

Одним із чинників банкрутства підприємств є неспроможність виконувати своєчасно свої боргові зобов'язання, втрата платоспроможності. Зниження платоспроможного попиту на зовнішньому і внутрішньому ринках на товари, роботи і послуги українських підприємств справило негативний вплив на їхню діяльність. Скорочення попиту призвело до скорочення обігових коштів, що у свою чергу змусило скорочувати витрати за рахунок зменшення обсягу випуску продукції, призупинення проектів розвитку і розширення діяльності. Значна кількість підприємств в такій ситуації стикнулася з проблемами платоспроможності.

За даними Державного комітету статистики України в останні роки сума дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств зростала. [1] При цьому кредиторська заборгованість підприємств значно перевищує суми дебіторської заборгованості (рис. 1). Дебіторська та кредиторська заборгованість підприємств на кінець 2011 року склала відповідно 1499971,5 і 2183258,9 млн. грн. У порівнянні з 2001 роком зростання склало 680% і 770% відповідно. У порівнянні з 2006 роком дебіторська заборгованість зросла в 3,9 рази, а кредиторська - в 4,7 рази. Сформована динаміка характеризує негативно стан платоспроможності підприємств.

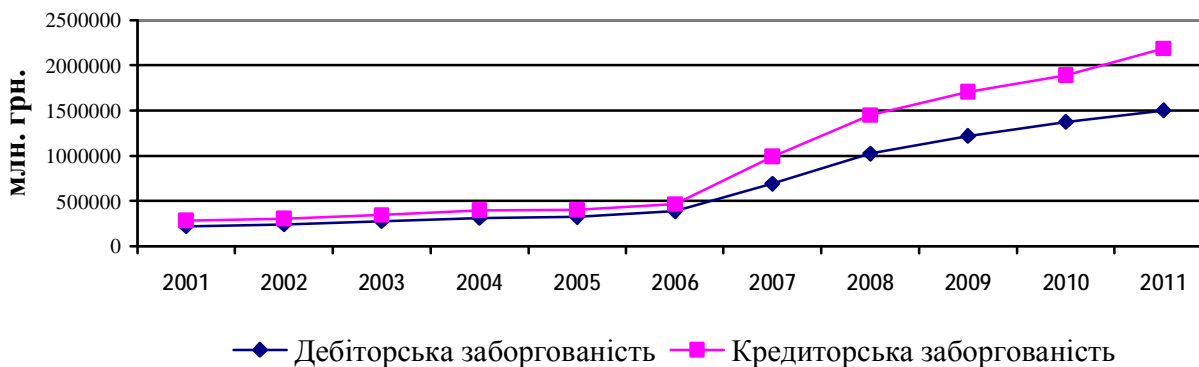

Рис. 1. Динаміка дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств України за 2001-2011 рр.

Динаміка кредиторської та дебіторської заборгованості викликана низкою негативних факторів: постійно зростаючою конкуренцією, консолідацією посередників збутової діяльності всередині країни, високими темпами інфляції, нестабільністю валютного курсу національної грошової одиниці, невідповідністю стадій руху оборотного капіталу підприємств різних галузей.

Як свідчать статистичні дані, основну роль у фінансуванні оборотних активів підприємств реального сектора економіки в Україні стала грати кредиторська заборгованість, обсяги якої ростуть (табл. 1). Частка дебіторської та кредиторської заборгованості у ВВП за 2004-2008 рр. поступово знижувалася, що свідчить про зростання ВВП більшими темпами, ніж заборгованостей. З 2008 року спостерігається значне перевищення темпів зростання заборгованостей над темпами зростання ВВП. Питова вага кредиторської заборгованості у ВВП значно вище дебіторської. Так, через знецінення обігового капіталу виникли розбіжність між обсягами його двох складових – грошовій і матеріальній, внаслідок чого грошова частина оборотного капіталу не в змозі обслуговувати господарський оборот, що викликало затримку платежів. Саме цим можна пояснити велику частку кредиторської заборгованості в обсягах ВВП. Саме неспроможність підприємств виконувати свої зобов'язання перед контрагентами призводить до порушення справи про банкрутство, а згодом і до ліквідації суб'єктів господарювання.

Таблиця 1 – Частка дебіторської та кредиторської заборгованості у ВВП України, 2001 – 2011 рр.

Показуваль	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Дебіторська заборгованість, мли. грн	2213009	2057012	2143137	2123812	2200011	2652281	2822362	3320552	2118928	1918101	1788715
Темп зростання дебіторської заборгованості, %		106,5	111,2	113,9	102,5	120,2	119,7	140,8	119,9	112,9	106,1
Кредиторська заборгованість, мли. грн	7824196	9017911	9461819	9951113	1078806	1267063	1532711	1404319	1254083	1217961	1083280
Темп зростання кредиторської заборгованості, %		107,4	112,7	114,0	101,7	115,2	112,7	146,1	117,7	110,9	117,4
Цьрозвизана дебіторська заборгованість над дебіторами, мли. грн	671617	63489	79467	87383	87883	77976	90964	100967	487555	514673	683271
ВВП, мли. грн	261216	228100	210440	245130	244820	260028	32671	349581	513401	602500	1313091
Темп зростання ВВП, %		111,3	118,4	120,1	117,9	121,8	131,0	141,9	95,4	118,5	129,4
Питома частка дебіторської заборгованості у ВВП, %	109,1	108,2	102,7	90,6	92,8	116	98,0	107,8	135,9	127,0	112,3
Питома частка кредиторської заборгованості у ВВП, %	192,5	141,7	195,7	114,5	91,9	96,7	137,7	137,6	186,7	172,7	167,7

Згідно дослідженням Світового банку та Міжнародної фінансової корпорації істотним є той факт, що Україна за показником «закриття бізнесу» займає 150 місце серед 183 країн світу.

Слід відзначити, що за останні роки скоротилися фіктивні банкрутства, основними цілями яких були перерозподіл форм власності, ухилення від сплати податків або кредитів. Така тенденція пояснюється насамперед браком вільних коштів в обороті підприємств, у зв'язку з чим кредитори укладають договори реструктуризації заборгованості. Іншою причиною є підвищення свідомості боржників, які усвідомлюють небезпеку банкрутства під час кризи, і тому ініціюють переговори з основними кредиторами щодо реструктуризації.

Тим не менше, для багатьох підприємств, які не змогли впоратися з наслідками кризи, банкрутство є неминучим. У цій ситуації необхідно встановити прозору і швидку процедуру банкрутства, яка дасть боржникові шанс відновити свою платоспроможність, захистити інтереси кредиторів і запобігти прихованому виведенню активів з підприємства.

Вітчизняна процедура банкрутства вкрай неефективна, дорога та занадто тривала. Про неефективність існуючої процедури банкрутства свідчить той факт, що тільки 9% справ про банкрутство в Україні закінчується відновленням платоспроможності в порівнянні з майже 60-85% в розвинутих державах. В Україні дуже низький показник відшкодування вимог кредиторів. У середньому він становить 9%, тоді як у країнах Східної Європи і Середньої Азії - 28%. На процедури, пов'язані з банкрутством, в Україні витрачається 42% коштів від загальної вартості бізнесу, а в країнах Східної Європи і Середньої Азії - всього 13%. [4] Крім того, процес відновлення платоспроможності боржника і/або визнання його банкрутом триває в Україні в середньому три роки. Разом з тим, в 90% випадків банкрутство призводить до ліквідації підприємства.

Такий високий відсоток «врат» бізнесу під час банкрутства пояснюється не високою вартістю самої процедури, а тим, що часто боржник потрапляє в цей процес у фінансовому стані, що об'єктивно не дозволяє відновити платоспроможність. Серед причин такої проблеми є виведення активів неплатоспроможного боржника ще до ініціювання справи про банкрутство. Значно ускладненим є процес оперативного ініціювання кредитором в суді процедури банкрутства. Відсутнім є дієвий механізм реструктуризації заборгованості, залучення інвесторів, немає розробленого чіткого механізму обміну боргів на акції або частки у статутному капіталі. Проблема і в тому, що вітчизняні підприємства-боржники не схильні розглядати судовий процес відновлення платоспроможності як засіб реструктуризації свого бізнесу.

В Україні відсутня статистична інформація щодо так званих схемних справ, коли процедура банкрутства використовується з метою «відмивання» коштів або ж рейдерського захоплення майна боржника, хоча відомо, що вони є, і механізм вчинення таких зловживань існує.

Процес відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом займає в середньому 2,9 року, що на 1,2 року більше, ніж у країн-членів Євросоюзу, хоча на 0,3 року менше, ніж у державах Східної Європи та Середньої Азії. [4] Причинами затяжного процесу є невідповідність ключової термінології і непрозорість законодавства. Довга тривалість процесу банкрутства породжена великою кількістю можливостей для оскарження, які зупиняють реальний хід процесу, невідповідністю Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або ж визнання його банкрутом» з іншими нормативно-правовими актами, неефективністю механізмів сповіщення кредиторів про відкриття справи.

Процедура банкрутства повинна виконувати три основні функції. Перша - виведення з господарського обороту неефективно діючих суб'єктів, що надзвичайно важливо для збереження ефективної та конкурентоспроможної економіки. Друга - можлива реабілітація та відновлення платоспроможності

неефективно господарюючих суб'єктів. Третя - захист прав кредиторів як в процесі господарської діяльності підприємства, так і в процесі його фінансового оздоровлення. Від ефективності цієї функції банкрутства залежить процес інвестування і кредитування підприємств реального сектора. Якщо права кредиторів захищені належним чином, то знижуються ризики, подовжуються терміни кредитів і, відповідно, знижуються ставки за цими кредитами. Нарешті, в процесі банкрутства повинен забезпечуватися захист прав і законних інтересів власників самого підприємства-боржника.

Усі ці суперечливі завдання роблять процедуру банкрутства та відновлення платоспроможності однією з найскладніших завдань для законодавчого врегулювання практично у всіх країнах світу. До законодавства про банкрутство пред'являються високі вимоги - воно повинне забезпечувати максимальний компроміс між вищезгаданими групами інтересів.

Щоб процедура банкрутства в Україні відповідала досягненням світової практики в цій сфері, потрібно скоротити її тривалість і вартість, поліпшити відсоток повернення вимог кредиторів, а також максимально забезпечити реальну спрямованість на відновлення платоспроможності.

Отже, нині процедура банкрутства не є механізмом узгодження інтересів різних сторін, а служить здебільшого для перерозподілу власності учасників цього процесу. На сьогоднішній день велика кількість підприємств змінили господарів з використанням саме цього механізму. Причому далеко не завжди на зміну неефективному власнику приходив більш ефективний.

У вітчизняних умовах банкрутство часто призводило до згорання виробництва на підприємствах (що насправді абсолютно необов'язково), розпродажу його активів і т.п. Не кажучи вже про випадки прямого переходу підприємства в руки недобросовісних конкурентів, які ставлять собі за мету не оздоровлення його діяльності, а усунення його з ринку і отримання на цьому ринку монопольних переваг.

Розвитку в Україні судочинства з питань банкрутства заважають корупція, недостатня відповідальність, слабкий режим реструктуризації, недосконалість механізму ініціювання банкрутства боржником, неврегульованість процедури банкрутства фізичних осіб і т.п. Щоб вирішити ці проблеми, необхідно внести в законодавство процедурні зміни щодо ініціювання провадження у справі про банкрутство, посилити відповідальність сторін і врівноважити позиції боржника і кредитора.

Висновки. Прогресивне законодавство про банкрутство повинно містити механізми усунення недоліків: встановлення більш стислих термінів процедур банкрутства – 100 днів відводиться на процедуру розпорядження майном (в т.ч. на розробку плану санації), 18 місяців на процедуру санації (передбачено, що процедура санації може початися тільки при наявності плану санації), 12 місяців на процедуру ліквідації (з можливістю продовження цього терміну один раз в 6 місяців); мінімізація витрат на проведення процедури; зміна статусу арбітражних керуючих та контроль за їх діяльністю; балансовий захист усіх учасників ліквідаційної процедури.

З погляду покращення інвестиційного клімату, основне завдання прогресивного законодавства про банкрутство є не лише забезпечення реальних механізмів відновлення платоспроможності потенційно спроможних підприємств, але й надання можливість інвесторам легально повернути вкладені в збанкрутілі підприємства кошти. Прозора і динамічна процедура банкрутства дозволить швидко повертати активи в економічний оборот, і, таким чином, забезпечити їх ефективне використання, яке в результаті створить більш сприятливі умови для інвесторів.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Офіційний сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua>
3. Берест М.М. Статистичний аналіз процесів банкрутства в Україні // Бизнесінформ, 2012. – №6 – С.89-92.
4. Дубровик А. Регресивне банкрутство. Фонд ефективне управління [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.feg.org.ua>
5. Фісуненко П.А., Дугінець Г.В. Проблеми та перспективи після кризового розвитку підприємництва: регіональний аспект // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. - №2. – С.214-219.

Ключеві слова: банкрутство, дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість, неплатоспроможність підприємства, криза, процедура банкрутства, відновлення платоспроможності.

Ключевые слова: банкротство, дебиторская задолженность, кредиторская задолженность, неплатежеспособность предприятия, кризис, процедура банкротства, восстановление платежеспособности.

Keywords: bankruptcy, accounts receivable, accounts payable, insolvency of the enterprise, crisis, bankruptcy procedures, recovery of the solvency.